

# Nyt fra Sprognævnet

---

1986 · 4/december

---

## 'Til og med'?

---

Sprognævnet er blevet bedt om at give en fortolkning af formuleringen »...er ikke tilladt i perioden 1. januar - 15. juni«. Den der spurgte os mente selv at den entydigt måtte forstås sådan at forbuddet ophører ved midnat mellem den 14. og 15. juni, men oplyste at hans modpart hævdede at formuleringen entydigt indebærer at 15. juni hører med til forbudsperioden. Spørgsmålet blev besvaret af Dansk Sprognævns arbejdsudvalg.

Bindestregen i udtrykket *perioden 1. januar - 15. juni* svarer til ordene *fra... til...* Ifølge Ordbog over det danske Sprog kan *fra* angive et 'tidspunkt eller tidsrum som betegner begyndelsen til noget' (bind 5, 1923, spalte 1142), og *til* kan betegne 'endepunktet for en handling, tilstands, frists, termins varighed' (bind 23, 1946, spalte 1144). Det synes

at fremgå af disse betydningsforklaringer og af de eksempler der er anført i ordbogen, at tidsangivelser af typen 'fra A til B' normalt omfatter både A og B (eller i hvert fald dele af både A og B), idet både begyndelsespunkt og slutpunkt normalt må siges at høre med til det de afgrænser. En sådan brug af *fra... til...* foreligger i følgende eksempler:

Forretningen er åben mandag-fredag/  
fra mandag til fredag.

NN levede 1889-1967/fra 1889 til  
1967.

Kontrakten gælder 1. april-31. marts/  
fra 1. april til 31. marts.

Sådan kan man ikke sige hvis man mener at forretningen kun er åben tirsdag, onsdag og torsdag, at NN er født 1. januar 1890 og død 31. december 1966, eller at den første og sidste dag kontrakten gælder er henholdsvis 2. april og 1. april.

Tilsvarende vil den formulering nævnet har fået forelagt, nok af de fleste

blive opfattet sådan at forbuddet gælder 1.1. til 15.6., begge dage medregnet, altså således at det først ophører ved midnat mellem 15.6. og 16.6.

Denne opfattelse er som nævnt den mest nærliggende, men andre opfattelser kan ikke udelukkes. Det fremgår bl.a. af at man ofte støder på præciserende udtryk som *fra og med, til og med, begge dage inklusive* ved sådanne tidsangivelser:

Hun har været ansat i firmaet fra og med juni 1946.

Forretningen er lukket til og med uge 30.

Jeg holder ferie 25.7.-8.8., begge dage inklusive.

Man kan altså ikke uden videre gå ud fra at udtryk med *fra . . . til . . .* er entydige, og hvis man vil være sikker på ikke at blive misforstået gør man klogt i at præcisere hvad man mener.

**Nyt fra  
Sprognævnet  
1987**

**Vent med at betale.**

**Brug det girokort der  
bliver udsendt i februar  
1987.**

## RETSKRIVNINGSG- REGLER

---

I dette og de følgende numre af Nyt fra Sprognævnet vil der være artikler om Retskrivningsreglerne i Retskrivningsordbogen, der udkom i september 1986. Artiklerne vil behandle de områder hvor der er sket ændringer af reglerne. Den første artikel handler om de såkaldte *t*-problemer, dvs. problemerne med hvornår man sætter *-t* på biord og hvornår man ikke gør det. Senere artikler vil bl.a. handle om brugen af store og små begyndelsesbogstaver, ejefalds-*s*, orddeling og tegnsætning.

---

### Biords-t

---

Hedder det »Vi blev *frygtelig* bange« eller »Vi blev *frygteligt* bange«, »Skabet skal males *indvendig*« eller »Skabet skal males *indvendigt*«, »Aftenen var alligevel *delvis* ødelagt« eller »Aftenen var alligevel *delvist* ødelagt«, »Hvad er der *egentlig* sket?« eller »Hvad er der *egentligt* sket?«, »*bogstavelig* talt« eller »*bogstaveligt* talt«?

Den slags spørgsmål får Sprognævnet mange af, gennemsnitlig(t) ét om dagen i telefonen. Og som det allerede fremgår af eksemplerne, er det først og fremmest de ord der ender på *-ig, -lig* eller *-vis* der giver problemer med *t*'erne.

## Flere t'er tilladt

Indtil for nylig kunne de fleste *t*-spørgsmål besvares på nogenlunde samme måde. Tag fx spørgsmålet om det hedder »Vi blev *frygtelig* bange« eller »Vi blev *frygteligt* bange«. Det kunne besvares sådan her:

»Efter Retskrivningsordbogen (udgivet af Dansk Sprognævn 1955) bør der ikke sættes *-t* på i dette tilfælde, da *frygtelig* her er brugt som et gradsbiord (*frygtelig bange* = *meget bange*). Vi er dog opmærksomme på at *t*-formen er blevet mere og mere almindelig, også hos i øvrigt gode og sikre skriftsprogsbrugere. Det vil derfor blive overvejet at tillade *-t* i den nye udgave af Retskrivningsordbogen som ventes udsendt inden for de nærmeste år.«

Nu er overvejelserne forbi. Den nye Retskrivningsordbog kom sidst i september 1986, og med den i hånden kan man nu sætte *-t* på de fleste af de biord på *-ig*, *-lig* eller *-vis* der ikke før kunne få denne endelse.

Men man behøver ikke at benytte sig af de nye muligheder, for det er også stadig tilladt at lade være med at sætte *-t* på i de tilfælde hvor *t*'et tidligere skulle udelades. Sprogbrugere der kunne de gamle regler kan altså fortsætte med at følge dem. De må blot acceptere at deres regler ikke længere er enerådende, men at det nu er blevet tilladt at tilføje *-t* i mange flere tilfælde end før.

## Se under det enkelte ord!

Reglerne for hvornår man bruger *-t* og

hvornår man ikke gør, er blevet enklere end de var før, men de er stadig ikke særlig lette. Og selv om de nu fylder 5 sider fordelt på 4 paragraffer, kan det undertiden være vanskeligt at finde svar på konkrete tvivlsspørgsmål i Retskrivningsreglerne. Det har Retskrivningsordbogens forfattere godt været klar over, så derfor er der så vidt muligt også givet oplysninger om brugen af *-t* under det enkelte opslagsord i selve ordbogen.

For eksempel kan man slå op på *knap* og dér se at der skal *-t* på i forbindelser som »Hun havde svaret *knapt* og kort« og »*knapt* tilmålte rationer«, mens der ikke skal *-t* på i forbindelser som »Hun havde *knap* svaret« og »om *knap* en måned«. Tilsvarende kan man ved *endelig* læse at det hedder »De afgjorde sagen *endeligt*«, men »De afgjorde *endelig* sagen« (i det første tilfælde betyder det 'definitivt', i det andet 'omsider').

## »Som bio. også (jf. § 38) uden -t«

Ved mange af ordbogens tillægsord på *-ig* eller *-lig* forekommer oplysningen »som biord også (jf. § 38) uden *-t*«. Den står lige efter intetkønsendelsen *-t*, og det skal forstås sådan at biordsformen (ligesom intetkønsformen) får tilføjet *-t*, men at *t*'et kan udelades i de tilfælde der er omfattet af Retskrivningsreglernes § 38. De tilfælde hvor man i dag kan udelade *t*'erne, svarer stort set til dem hvor man tidligere skulle udelade dem.

I praksis betyder oplysningen »som biord også (jf. § 38) uden *-t*« at der er valgfrihed mellem *-t* og ikke *-t*, bortset fra i de tilfælde hvor biordet betegner en måde (se nærmere nedenfor).

### Sæt ikke -t på rene biord!

De nye regler har som nævnt medført at der nu må sættes *-t* på i langt flere tilfælde end før. Men der er dog stadig nogle ord der ikke kan tilføje *-t*. Det er de såkaldte rene biord, dvs. ord der kun kan bruges som biord (og ikke som tillægsord). Det drejer sig om ord som fx *aldrig*, *heldigvis*, *naturligvis*, *sandelig* og *temmelig*.

Over for de rene biord står de såkaldte *t*-biord. Det er de biord der er dannet af tillægsord, og de skal normalt have tilføjet et *-t*. Det gælder fx *uregelmæssigt* og *grusomt* i forbindelser som »Lysen bevægede sig *uregelmæssigt*« og »Klaveret er *grusomt* falsk«.

Reglen om at man ikke sætter *-t* på rene biord er for så vidt enkel nok, men det kan være svært umiddelbart at afgøre hvilke ord der er rene biord og hvilke der er *t*-biord. Man kan selvfølgelig bruge sit eget sprogøre og søge at forestille sig tilfælde hvor det pågældende ord er brugt som tillægsord: Hvis man ikke kan forestille sig det, er der en rimelig chance for at det er fordi ordet er et rent biord.

Men hvis man vil være helt sikker, er der desværre ikke andet at gøre end at slå ordet op i Retskrivningsordbogen og se hvad ordklasse det har fået dér. Hvis der står *bio*. (dvs. biord) efter det, er det et rent biord, hvis der står *to*. (dvs. tillægsord), er det et *t*-biord.

Sagen vanskeliggøres yderligere af at »samme ord« i Retskrivningsordbogen kan være delt op i to ord, hvoraf det ene er et rent biord, mens det andet er et tillægsord (*t*-biord). Det gælder fx ord som *ligefrem* og *selvfølgelig*. Det *ligefrem* der betyder 'endog' er et rent biord

og skal altså ikke have *-t* (»Han havde *ligefrem* været hos frisøren«), mens det *ligefrem* der betyder 'direkte el. enkel' er et tillægsord og altså skal have tilføjet *-t* som biord (»Han talte jævnt og *ligefremt*«). Tilsvarende er det *selvfølgelig* der betyder 'naturligvis' et rent biord (»Jeg vil *selvfølgelig* gerne komme«), mens det *selvfølgelig* der betyder 'naturlig' er et tillægsord (»Hun tog situationen helt *selvfølgeligt*«).

### Sæt bare -t på ...!

De biord der i den nye Retskrivningsordbog har fået mulighed for at tilføje *-t*, kan inddeles i nedenstående 4 hovedgrupper:

#### (1) GRADSBIORD

Efter de gamle regler måtte man ikke sætte *-t* på biord der betegnede en grad. Man skulle altså skrive fx »Der er ikke *særlig* langt til stationen« og »Jeg blev *forfærdelig* glad«. Efter de nye regler er det blevet valgfrit om man vil tilføje *-t* eller ej i sådanne tilfælde:

Der er ikke *særlig(t)* langt til stationen.

Jeg blev *forfærdelig(t)* glad.

Vi blev *frygtelig(t)* bange.

Hun klarede sig *virkelig(t)* godt.

Han var *ualmindelig(t)* dårligt forberedt.

#### (2) BIORD MED »UEGENTLIG« BETYDNING

Man satte heller ikke *-t* på biord der blev brugt i en uegentlig eller afsvækket betydning i forhold til det tilsvarende tillægsord. En del gradsbiord faldt ind under denne regel, fx betyder *forfærdelig*

i »Jeg blev *forfærdelig* bange« jo ikke det samme som i »Det var en *forfærdelig* ulykke«. Men også i andre tilfælde skrev man uden *-t* når biordet var brugt i uegentlig betydning, fx »Han kan ikke *rigtig* stave« (men: »Han kan ikke stave *rigtigt*«), »Hun klarer *antagelig* ikke prøven« (men: »Hun klarede prøven *antageligt*«). Nu er det blevet valgfrit om man vil tilføje *-t* i sådanne tilfælde:

Han kan ikke *rigtig(t)* stave.  
Hun klarer *antagelig(t)* prøven.  
I kan *rolig(t)* blive hjemme.  
Vi kan *magelig(t)* sidde 6 i bilen.  
Der er *formentlig(t)* tale om en fejltagelse.

### (3) TIDSBIRD

I den gamle Retskrivningsordbog stod der ikke noget udtrykkeligt om tidsbiord, men efter de traditionelle regler var der også en del af dem som normalt blev brugt uden *-t*. Man skrev fx »Vi bliver *foreløbig* boende i den gamle lejlighed« og »Hun tjener 140.000 kr. *årlig*«. I den nye Retskrivningsordbog er der givet valgfrihed ved tidsbiord:

Vi bliver *foreløbig(t)* boende i den gamle lejlighed.  
Hun tjener 140.000 kr. *årlig(t)*.  
De besøger os *jævnlig(t)*.  
Børnene vågnede *tidlig(t)* om morgenen.

### (4) PERSONLIG(T) MFL.

Også andre af de biord der efter de traditionelle regler ikke skulle have *-t*, får valgfrihed mellem *-t* og ikke *-t* i den nye ordbog, fx

*Personlig(t)* er jeg ikke i tvivl.  
Vinduerne skal males *indvendig(t)*.  
Vi har *udtrykkelig(t)* bedt om at få post om lørdagen.

### Sæt altid *-t* på mådesbiord!

Biord der betegner en måde skal altid have *-t*. Det skulle de også efter den gamle Retskrivningsordbog. Man skriver altså stadig:

Han smilede *venligt* (dvs. på en venlig måde).  
Hun udtrykte sig meget *personligt* (dvs. på en personlig måde).  
De betragtede ham *alvorligt*.  
Han opførte sig *forfærdeligt*.  
De udførte nummeret *fuldkomment*.

Det er nærmest for en ordens skyld at reglen om at der altid skal *-t* på mådesbiord, bliver nævnt her. Der er som sagt ikke sket ændringer på dette område, og der er ikke nogen særlig tendens i sprogbogen til at stryge *t*'erne på mådesbiord.

### Ord på *-vis*

Efter de gamle regler måtte man ikke sætte *-t* på biord der ender på *-vis*. Efter de nye regler er det blevet tilladt at sætte *-t* på biord dannet af tillægsord der ender på *-vis*:

Tropperne trak sig *etapevis(t)* tilbage.  
Udbetalingerne finder sted *månedsvist(t)*.  
De var kun *delvist(t)* uenige.

Rene biord der ender på *-vis* (fx *naturaligvis*) kan ligesom de øvrige rene biord ikke få *-t*.

De særlige problemer i forbindelse med ordene på *-vis* vil blive behandlet i et senere nummer af Nyt fra Sprognævnet.

### Konsekvens?

I praksis har der længe i sprogbrugen været en række valgfriheder med hensyn til biords-*t*, først og fremmest ved ord der ender på *-ig*, *-lig* eller *-vis*. Disse valgfriheder er altså nu indgået i Retskrivningsordbogen, og det stiller den enkelte skrivende over for nogle nye valg inden for den officielle retskrivningsnorm.

Det er i den forbindelse nærliggende at overveje i hvilken grad man som skriftsprogbruger bør tilstræbe konsekvens inden for dette område. Skal man fx lægge sig fast på den gamle norm og stryge *t*'et overalt hvor man må det? Eller skal man satse på fremtiden og benytte sig af alle de nye tilladelser til at tilføje *-t*?

Jeg mener ikke at man kan forlange fuld konsekvens på dette område, ikke engang inden for den samme tekst. De *t*'er der nu er givet lov til er så forskelligartede at man ikke kan være forpligtet til at bruge dem alle sammen bare fordi man godt kan lide nogle af dem. Eller omvendt: Det kan ikke være rigtigt at man skal føle sig forpligtet til helt at lade være bruge de nye tilladelser blot fordi nogle af dem byder en for meget imod. Personlig vil jeg næppe benytte mig af tilladelsen til at sætte *-t* på *formentlig* (»Der er *formentligt* tale om en fejltagelse«), eller til at droppe det i *tidligt* (»Børnene vågnede *tidlig* om morgenen«). Og hvad angår et ord som *udtrykkelig(t)* (»Vi har *udtrykkelig(t)* bedt

om at få post om lørdagen«) kan jeg ikke blive enig med mig selv om hvad jeg foretrækker.

Andre kan naturligvis have andre fornemmelser over for de forskellige biords-*t*'er, og dem bør de have lov til at følge i hvert enkelt tilfælde inden for den nye valgfriheds rammer. Den valgmulighed der er givet ved en række biords-*t*'er, bør opfattes som en reel valgfrihed der ikke forpligter til konsekvens inden for den samme tekst.

*Henrik Galberg Jacobsen*

f. 1944, amanuensis i Dansk Sprognævn

---

## Spørgsmål i Folketinget

---

I § 20 i Folketingets forretningsorden står der at et spørgsmål til en minister skal stilles skriftligt, og at det »skal være kort og bestemt affattet og kan være ledsaget af en kort skriftlig begrundelse«. Et folketingsmedlem har oplyst at Folketingets Bureau opfatter denne ordlyd på den måde at et spørgsmål forudsætter én og kun én helmening, idet to helmeninger enten må opfattes som to spørgsmål eller som et spørgsmål og en forklaring.

På den baggrund spurgte det pågældende folketingsmedlem Sprognævnet om begrebet 'et spørgsmål' forudsætter én og kun én helmening, og bad samtidig nævnet vurdere 3 udgaver af samme spørgsmål »ud fra, hvad der må opfattes som godt og velskrevet dansk«. Det var ikke over for Sprognævnet oplyst hvilke(n) af formuleringerne der var original, og hvilke(n) der var omformuleret.

Spørgsmålet blev drøftet i Dansk Sprognævns arbejdsudvalg, der svarede som anført nedenfor.

### Spørgsmål og helmening

I følgende eksempel er et spørgsmål udtrykt i én helmening (helsætning, »punktum«):

Mener ministeren at et forbud mod rygning i offentlige kontorer vil have en positiv effekt på serviceniveauet i den offentlige sektor?

Men det samme kan udmærket udtrykkes i to helsætninger:

Det er blevet hævdet at et forbud mod rygning i offentlige kontorer vil have en positiv effekt på serviceniveauet i den offentlige sektor. Deler ministeren denne opfattelse?

Og tilsvarende kan én helsætning godt rumme mere end ét spørgsmål, fx:

Mener ministeren at et forbud mod rygning i offentlige kontorer vil have en positiv effekt på serviceniveauet i den offentlige sektor, og at en bortfjernelse af alle dørtrin vil bevirke et fald i antallet af arbejdsulykker?

Der er således ikke nogen entydig forbindelse mellem begreberne helmening og spørgsmål, og der er ikke sprogligt tvingende grunde til at et spørgsmål formuleres i én og kun én helsætning.

### Vurderinger af tre formuleringer

Formulering I er efter nævnets opfattelse den bedste af de tre forelagte. I første helsætning gives forudsætningen for at forstå spørgsmålet, og i anden helsætning formuleres så det konkrete spørgsmål. Første helsætning er en nødvendig

I lov nr. 615 af 19/12 1984 (lex Koch Nielsen) om skattemæssig behandling af aktiesalg til holdingselskaber findes i § 16 B, stk. 6 en bemyndigelse til ministeren, som kan tillade, at afståelsessummer fritages for beskatning. Hvor mange ansøgninger har ministeren modtaget, og i hvor mange af disse har ministeren fritaget ansøgeren for beskatning?

*Formulering I*

forudsætning for at anden helsætning kan forstås, og det må opfattes som et læservenligt træk at de nødvendige forudsætninger er sat i en helsætning for sig og ikke søgt indarbejdet i selve den spørgende sætning.

Formulering II kan ikke anses for vellykket. Todelingen i egentligt spørgsmål og »begrundelse« giver ganske vist et umiddelbart indtryk af overskuelighed, men dette indtryk holder ikke ved et nærmere eftersyn. Det vanskeliggør forståelsen at der straks fra starten tales om »ansøgninger« uden at det oplyses hvad slags ansøgninger det drejer sig om. Ydermere gives disse oplysninger i første omgang indirekte ved hjælp af en henvisning til en paragraf i ligningsloven, mens det først i »begrundelsen« direkte anføres hvad den nævnte paragraf handler om. Det kan yderligere indvendes at det næppe er sprogligt dækkende at kalde anden del af spørgsmålet for »Begrundelse«. Der er snarere tale om nødven-

Vil ministeren oplyse, hvor mange ansøgninger ministeren har modtaget, og i hvor mange af disse ministeren har fritaget ansøgeren for beskatning, jfr. ligningslovens § 16 B, stk. 6? (Spm. nr. S 1152)

#### Begrundelse

Der henvises til den bemyndigelse for ministeren til at friholde afståelsessummer for beskatning, der er indeholdt i ligningslovens § 16 B, stk. 6, om skattemæssig behandling af aktiesalg til holdingselskaber.

*Formulering II*

Vil ministeren oplyse, hvor mange ansøgninger ministeren har modtaget, og i hvor mange af disse ministeren har fritaget ansøgeren for beskatning, jfr. den i ligningslovens § 16 B, stk. 6 om skattemæssig behandling af aktiesalg til holdingselskaber indeholdte bemyndigelse for ministeren til at friholde afståelsessummer for beskatning?

*Formulering III*

dige baggrundsoplysninger som må med for at første del af spørgsmålet overhovedet kan forstås.

Heller ikke formulering III kan anses for særlig vellykket. Den introducerer i lighed med II »ansøgninger« helt uforklaret, men forklarer dem dog kort efter i samme punktum. Hovedindvendingen mod formuleringen er den meget komplekse opbygning af helsætningen der følger af at alt har skullet rummes inden for samme punktum. Det har bl.a. ført til den typiske cancellistilskonstruktion »den i ligningslovens § 16 B, stk. 6 om skattemæssig behandling af aktiesalg til holdingselskaber indeholdte bemyndigelse« – en konstruktionstype der allerede blev advaret imod i Justitsministeriets vejledning nr. 224 af 15.10.1969 om sproget i love og andre retsfor skrifter.



# NYE ORD

---

Her præsenteres som i tidligere numre af Nyt fra Sprognævnet et lille udvalg af de mange nye ord der er blevet almindelige inden for de sidste år.

Ordene er forklaret blandt andet ved hjælp af citater fra aviser, radio, tv, tidsskrifter m.m. Citaterne er i kursiveret skrift og er ordnet efter alder; efter hvert citat er kilden oplyst. Når citatet har været for langt til at bringes i sin helhed, har jeg brugt to prikker for at vise at her er der sprunget noget over. Nogle steder står der noget i en parentes – det er noget jeg har sat ind som svarer til en længere passage i teksten.

Hvis læserne kender eksempler på ordene fra før årstallet på det ældste citat, vil jeg være glad for at få det at vide.

**musikvideo** *Duran Duran er nok den første af en lang række rockgrupper der kan takke musik-video'en for deres succes.* Musiknyt maj 1985. *Musikvideo .. Se dine idoler på video.* B.T. 28.6.85. *musikfolk skriver fra London om udviklingen i musikvideoen. Billederne er ved at tage magten fra musikken .. De billeder, som udgør musikvideo i dag, indeholder .. tre grundelementer: a) den pågældende solist eller gruppe optræder .. b) der er en historie/rød tråd, som vækker mindelser om en eller flere filmgenrer .. c) der springes som regel i tid og rum .. Det stof, der holder sammen på hele molevitten, er musikken.* Berlingske Tidendes kronik 3.1.86.

Se også *rockvideo*.

**nyfattig skattetryk** (er) *vokset så meget (at der) er opstået helt nye begreber som de »nyfattige«.* Aktuelt 29.10.75. *Samfundets nyfattige, de enlige forsørgere .. standser stadig sjældnere op ved supermarkedets kølediske med kødvareer.* Ekstra Bladet 26.11.83. *Ordet »nyfattig« er den sidste nyskabelse i den .. politiske debat i Norge.* Information 24.10.84. – **nyfattigdom** *I nyfattigdommens vestlige Sovjet.* Politikens kronik 17.4.83. *Et af de alvorligste problemer i Nordens såkaldte velfærdssamfund er 'nyfattigdommen'.* *Og den rammer især småbørnsfamilier.* Politiken 24.9.84. *nu er 70'ernes nyfattigdom ved at sætte sig fast. Fattigdommen er kommet frem i lyset. Slidt tøj, køer ved folkekøkkener og børn, der tigger i gaden.* Information 9.8.86.

**patientklagenævn** *Lægernes formand tog afstand fra indenrigsministerens lovforslag om et patientklagenævn, hvor lægfolk skal være med til at bedømme lægers eventuelle fejlgreb.* Vestkysten 28.9.85. *Lovforslag .. der oprettes et patientklagenævn – Sundhedsvæsenets Patientklagenævn – som skal træffe endelige administrative afgørelser i sager om klager om den faglige virksomhed, der udføres af sundhedsvæsenets personale.* Status nr. 19, 1985 (tillæg til Statstidende).

**patientombudsmand** *Radioavisen 20.7.73. patient-ombudsmand .. en ombudsmand til at tage sig af klager over hospitaler og sygebehandling.* Politiken 6.9.78. *Lovforslag om patientombudsmand.* Weekendavisen 18.1.85. *Folketinget skal udpege en patientombuds-*

mand, som skal behandle klager over afgørelser truffet af patientklagenævnene. Status nr. 4, 1985 (tillæg til Statstidende). *Vi mangler . . en kontrol udefra i en form af en patientombudsmand, en uvildig, bredt sammensat klageinstans.* Politiken 8.3.85.

**postmoderne** Bogtitel 1983. *Steven Spielberg(s) nye eventyr er sande overførsler, sande citater, ren postmoderne form.* Politiken 6.7.85. *den postmoderne tilstand – stilforvirring, æstetik, forførelse og ironi.* Politiken 24.11.85. – **postmodernisme** *Post-modernismen er nemlig opstået bl.a. for at imødekomme den kritik, der i årevis har været rejst mod nogen modernistisk arkitektur: at den er ufolkelig.* Berlingske Tidende 26.2.80. *Steen Eiler Rasmussen gør i dagens kronik op med den såkaldte postmodernisme.* Politiken 1.8.82. (han taler) *om det arkitekterne kalder post-modernismen og som designere foretrækker at betegne som 'Memphis', 'Milano', 'Post-avantgarde'.* *Faglig slang, der dækker over ønsker og forsøg på at gøre møbler, huse og klæder til noget mere, end blot og bart et spørgsmål om funktion.* Politiken 21.4.83. *Stilforvirring . . Post-modernismen bryder med normerne og lader facaderne sprudle med søjler, niches, gesimser og tårne.* Politikens kronik 5.7.85. *postmodernisme er et dårligt ord . . en brokkasse for en masse tendenser i vor tid.* Tv-programmet *Under tiden* 20.4.86. – **postmodernist** Berlingske Tidende 26.2.80. *postmodernisterne . . kaster sig ud i legende eksperimenter med stilelementer fra enhver epoke.* Politiken 24.11.85. – **postmodernistisk** *den post-modernistiske ekspressionis-*

*me.* Politiken 9.9.81. – **postmodernitet** *Udbudet i postmodernitetens kulturelle varehus er udtømmeligt.* Dansk Udsyn 1986, s. 62. *Der er den foruroligende sammenhæng mellem EF og postmoderniteten, at heller ikke eksperterne kan gennemskue de to uhåndterlige størrelser.* Information 26.2.86.

Alle ordene er dannet efter det amerikanske *post modern*.

**rockvideo** *I løbet af kun 3-4 år har de såkaldte rockvideoer bevæget sig fra at være uforpligtende fritidssystemer for lege-syge musikere og instruktører til at være et kulturfænomen. . . En rockvideo er en kortfilm, baseret på en rocksang, og denne sang fungerer som filmens lydspor.* Politiken 4.7.85. *Det ser ud til at rockvideo er kommet for at blive . . generation dukkede op i slutningen af 70'erne.* Berlingske Tidendes kronik 3.1.86.

Fra amerikansk *rock video*. – Se også *musikvideo*.

*Pia Riber Petersen*

f. 1946, amanuensis i Dansk Sprognævn

# SPØRGSMÅL OG SVAR

---

## **Grandfætre og halvkusiner m.m.**

*Spørgsmål:* Hvad kalder man fætres eller kusiners børn i forhold til hinanden? I vores familie har vi diskuteret om ordene *grandfætter* og *grandkusine* findes og kan bruges.

*Svar:* Både *grandfætter* og *grandkusine* findes. Men de er ikke særlig almindelige, og deres betydning ser ikke ud til at ligge helt fast. For *grandfætters* vedkommende har vi set det brugt i en avis i den betydning De nævner, men ervedover kender vi de to ord brugt om forældres fætre eller kusiner, altså på tilsvarende måde som *grandonkel* og *grandtante* bruges om forældres onkler og tanter.

Hvilken af disse to betydninger der er den almindeligste, tør vi ikke sige. Det skyldes at ordene *grandfætter* og *grandkusine* i det hele taget er sjældne ord, der så vidt vi ved ikke er med i nogen ordbøger. Der træffer man kun på *grandonkel* 'forældres onkel' og *grandtante* 'forældres tante' (og *grandmama* og *grandpapa* = 'bedstemor' og 'bedstefar').

Til gengæld er ordene *halvfætter* og *halvkusine* med i flere ordbøger, bl.a. i Nudansk Ordbog og i Ordbog over det danske Sprog. I den sidstnævnte ordbog er fx *halvfætter* forklaret på følgende måde: 'mandsperson, hvis fader eller moder er fætter eller kusine til ens egen fader eller moder; mandligt næstsøskendebarn'. Det er dog vores indtryk at heller ikke *halvfætter* og *halvkusine* er

særlig almindelige ord, og at man altså ikke kan være sikker på at blive forstået rigtigt hvis man bruger dem i den betydning som De efterlyser en betegnelse for.

Som det allerede er fremgået af Ordbog over det danske Sprogs forklaring af ordet *halvfætter*, kommer også ordet *næstsøskendebarn* på tale. Det er i Nudansk Ordbog forklaret som 'halvfætter eller halvkusine'. Ordbog over det danske Sprog oplyser tilsvarende at *næstsøskendebarn* betegner fætres eller kusiners børn i forhold til hinanden, men tilføjer dog at *næstsøskendebarn* også kan bruges om et barn af ens fætter eller kusine.

## **Blandinger**

*Spørgsmål:* Fra en kaffepose har jeg noteret formuleringen »luksus JAVA blanding«. Kunne Dansk Sprognævn sige mig hvordan jeg som dansklærer og forbruger kan udlægge påskriften? Der er på posen intet oplyst om at der skulle være iblandet kaffesorter fra forskellige egne af Java eller fra andre dele af verden.

*Svar:* På en opslagstavle herinde på Sprognævnet hænger der en vittighedstegning med en restaurationsgæst og en tjener. Gæsten klager over at der ikke er nogen rejer i hans rejesalat, men tjeneren afviser klagen med ordene »Nå, nej – men der er da heller ikke hund i hundekiks«.

Dette replikskifte illustrerer på udmærket måde at der ikke er noget entydigt, fast forhold mellem første og andet led i et sammensat ord. Selv om man kender betydningen af de enkelte led i en sammensætning, kan man aldrig med

sikkerhed regne ud hvad sammensætningen som helhed betyder. Hvis man betragter et ord som *javablanding* (eller *Java-blanding* eller *JAVA blanding*) helt isoleret, kan man vel nok regne med at det betegner en blanding som har et eller andet med Java at gøre. Men om det betegner fx en krydderiblanding som er særlig karakteristisk for Java eller evt. stammer derfra, eller om det betegner en kaffeblanding med et større eller mindre indhold af javakaffe, det kan ikke afgøres ud fra ordet alene.

I vores samling af citater fra aviser mv. har vi en del eksempler på sammensætninger med ordet *blanding* som andetled. Et eksempel der umiddelbart minder om *javablanding* er *Hawaiiiblanding*. Det betegner en blanding af ris, ærter, majs og rød peber, altså en grøntsagsblanding som næppe indeholder grøntsager fra Hawaii, men som øjensynlig er tilpas eksotisk og farvestrålende til at den har kunnet associeres til stedet.

Og tilsvarende kunne ordet *javablanding* på en kaffepose strengt taget blot betegne en kaffeblanding med en ganske løs forbindelse til Java ('kaffe a la den der laves på Java'). Men nu er ordet *javakaffe* (og det afkortede *java*) jo et ord der bruges som fællesnavn for forskellige kaffesorter fra Java og det øvrige Indonesien (jf. Karl Meyer: Vareleksikon, 1952, s. 553). Og det er derfor rimeligt at opfatte ordet *javablanding* som betegnelse for en blanding der indeholder javakaffe. Det kan så enten være en blanding der består af forskellige slags javakaffe, eller det kan være en blanding af javakaffe og kaffesorter fra andre dele af verden.

I det sidste tilfælde må man nok gå ud fra at javakaffe er den overvejende eller dominerende bestanddel i blandingen. Som et eksempel på en sammensætning hvor blandingen er navngivet efter den dominerende bestanddel, kan vi nævne ordet *blomkålsblanding*, brugt om en dybfrostblanding hvor der næppe er tale om en blanding af forskellige slags blomkål, men om en blanding af blomkål og en eller flere andre grøntsager.

### **Forslumme eller forslumre?**

*Spørgsmål:* I debatten om byfornyelse etc. har jeg mødt både *forstumme* og *forstumre* samt de tilsvarende navneord *forstumning* og *forstumring*. Hvilke former er de rigtige?

*Svar:* Det er formerne *forstumme* og *forstumning* der må foretrækkes, og det er kun dem der er med i Retskrivningsordbogen. Det er jo ordet *stum* der ligger til grund for ordene. Formerne med *-r-* er ganske vist ret udbredte, men de kan opfattes som om de havde tilknytning til ordet *stumre*, som de jo ikke har noget at gøre med.

### **Du brugt i betydningen 'man'**

*Spørgsmål:* Kan Sprognævnet ikke slå et slag for bevarelsen af det gode danske ord *man* inden det helt bliver fortrængt af *du*?

*Svar:* Det er rigtigt at brugen af *du* i betydningen 'man' er blevet almindelig i de senere år. Der er utvivlsomt tale om påvirkning fra den tilsvarende brug af engelsk *you*. I engelsk har man jo ikke noget andet ord der svarer til det danske *man*. Denne brug af *du* er således omtalt

i Knud Sørensen: Engelske lån i dansk (1973), s. 68, hvor det hedder »at der endnu kun optræder sporadiske eksempler og vel oftest, hvor der er tale om sjusket oversættelse fra engelsk«. Denne brug er blevet meget mere udbredt siden. Nævnets citatsamling indeholder adskillige eksempler fra 1970'erne og 1980'erne. Den er derfor medtaget i Pia Riber Petersen: Nye ord i dansk 1955-75 (1984), hvor der også er belæg fra årene efter 1975. Måske støttes den delvis af den øgede brug af *du* i stedet for *De*.

Brugen af *du* i stedet for *man* er efterhånden så udbredt og så accepteret at vi ikke kan anbefale helt at undgå den. Foruden som afsmitning fra engelsk kan den også forklares som et udtryk for et ønske om i større grad at inddrage den man taler til, altså at gøre samtalen mere personlig.

Men som i så mange andre tilfælde kan overdreven brug virke mindre heldig. Det vil således virke påfaldende og ofte stødende at bruge den over for en person som man ikke er dus med. Og den kan især virke uheldig eller komisk i tilfælde hvor den man henvender sig til, ikke omfattes af det der bliver sagt, fx i en sætning som: »Men i dette land [dvs. Sovjetunionen] ender du som afviger hvis du prøver at opføre dig ordentligt« (citater fra Aarhus Stiftstidende, 1978), for slet ikke at tale om det tilfælde hvor en kvinde siger til en mand: »Når du så bliver gravid. .«.«

### **Finlandssvensk**

*Spørgsmål:* Jeg har gennem et langt liv lagt mærke til og undret mig over hvor tydeligt finlandssvensk sprog lyder, i hvert fald i radioen. Tager jeg fejl når

## **Abonnement 1987**

Betal ikke nu!

Dette nummer af Nyt fra Sprog­nævnet er det sidste i 1986. Første nummer af næste årgang kommer i marts 1987.

I februar 1987 bliver der udsendt giroindbetalingskort til abonnenterne. Det er mest praktisk for os at få indbetalingerne på vores egne giroindbetalingskort, og vi beder derfor abonnenterne om at vente med at forny deres abonnement til disse girokort er kommet.

jeg tror at finlandssvensk udtale ligger dansk nærmere end skånsk, der næsten er ved at blive en fjern dialekt?

*Svar:* De har helt ret i at finlandssvensk forekommer tydeligere i danske øren end rigssvensk og skånsk. Det er en kendt sag at danskerne har lettere ved at forstå skrevet svensk end talt. Finlandssvensk udtale ligger nærmere ved skriftbilledet end rigssvensk, og det er en af grundene til at danskere bedre forstår finlandssvensk. For eksempel udtaler finlandssvenskerne bogstavet *u* næsten ligesom vi gør på dansk, mens rigssvensk har en y-agtig udtale af det lange *u* og en ø-agtig af det korte. Det spiller også ind for forståelsen at finlandssvenskerne taler lidt langsommere, og at tonefaldet er mere »dansk«, dvs. uden de store tonebevægelser og en anelse monotont ligesom dansk. Finlandss-

svensk minder om jysk ved den dalende tonegang.

De skånske dialekter er præget af diftonger (tvelyde); for eksempel udtales ordet *Skåne* nærmest »skwøne«, og det gør det vanskeligt for en dansker at opfatte hvilken lyd der svarer til hvilket vokalbogstav.

### Hjemkundskab – et dårligt ord?

*Spørgsmål:* Som studieektor i læreruddannelsen i skolefaget *hjemkundskab* har jeg i 1975 været medvirkende ved ændringen af fagets navn fra *husgerning* til *hjemkundskab*. I de forløbne år har navnet *hjemkundskab* efter flere kollegaers mening ikke vundet fodfæste. Som begrundelse angives at »folk« ikke kan sige ordet. De fleste kommer til at sige *hjemmekundskab* og mener at det er mere dansk.

Er ordet *hjemkundskab* et dårligt dansk ord som betegnelse for et skolefag, og kan der gøres noget for at ordet kan blive mere populært?

*Svar:* Ordet *hjemkundskab* indtager faktisk lidt af en særstilling i sproget. Det er dannet som en sammensætning af navneordet *hjem* og et andet navneord, *kundskab*. Men langt de fleste af denne type sammensætninger betegner en lokalitet, et udgangspunkt, fx *hjemegn*, *hjemsted*, *hjemby*, *hjemkommune*, *hjemland*, altså der hvor man kommer fra. Ud over *hjemkundskab* har vi kun set ganske få sammensætninger af denne type som ikke betegner en sådan lokalitet, fx *hjemfølelse*, *hjemkonsulent*, *hjemmiljø*, og det er nok karakteristisk at disse ord også findes i en form med biordet *hjemme* som førsteled: *hjemmefølelse*, *hjem-*

*mekonsulent*, *hjemmemiljø*. Et ord som *hjemklasse* bruges om den enkelte skoleklasses eget klasseværelse og må vel nærmest betegne et udgangspunkt, men også *hjemmeklasse* bruges, vel fordi det er det sted der for eleverne er *hjemme* (i skolen). Når der er vaklen i sprogbru- gen mellem *hjem-* og *hjemme-* selv i ord der betydningsmæssigt ligger tæt op ad *hjemegn*, *hjemland* osv., er det ikke så mærkeligt at mange er tilbøjelige til at sige *hjemmekundskab*.

Noget andet er så om ordet *hjemmekundskab* kunne siges at være en vellykket betegnelse for skolefaget. Umiddelbart vil man forstå det som kundskaber der tilegnes hjemme, i stil med *hjemmearbejde*, *hjemmeregning* i skolesproget, og det er der jo ikke tale om. I ingen af de sammensætninger med *hjemme* vi har mødt, kan *hjemme* betyde 'et hjem'.

Vi må konkludere at selv om *hjemkundskab* er et lidt usædvanligt ord i dansk, er det klart at foretrække som betegnelse for skolefaget frem for *hjemmekundskab*.

Ordet *hjemkundskab* er optaget i den nye Retskrivningsordbog, og kun i den form.

De spørger til sidst i Deres brev om der kan gøres noget for at ordet *hjemkundskab* kan blive mere populært. Sprog- nævnet sidder ikke inde med nogen løsning på dette problem – desværre. Måske føles ordet lidt for højtideligt og teoretisk i forhold til fagets meget praktiske og dagligdags indhold, som jo også rummer en del kreative og livsbekræftende elementer. Men vi tror ikke fagbetegnel- sen betyder ret meget for et fags popula- ritet – det er jo indholdet der er det vigtigste for eleverne. Vi har desuden ind-

tryk af at de fleste skolebørn kalder faget *skolekøkken* i almindelig daglig tale. For lærerne er det vigtigt at finde frem til en dækkende faglig betegnelse, og Sprognævnet kan da kun opfordre Dem til at holde fast ved *hjemkundskab*, som er et brugbart dansk ord med nære paralleller i norsk og svensk.

### **Mikrobølgeovn**

*Spørgsmål* (fra Statens Husholdningsråd): Kan Sprognævnet acceptere betegnelsen *mikroovn* som dækkende det begreb der i dag betegnes *mikrobølgeovn*?

*Svar*: Skønt *mikroovn* har en vis udbredelse i den almene sprogbrug må Sprognævnet anbefale betegnelsen *mikrobølgeovn* som den klareste betegnelse i fagterminologiske sammenhænge, fx i publikationer fra Husholdningsrådet.

Førsteleddet *mikro-* optræder i en lang række sammensætninger og altid med betydningen 'lille', fx *mikrodata-mat*, *mikrofilm*, *mikroprocessor*. Det vil derfor kunne forkludre begreberne hvis man anvender betegnelsen *mikroovn* om en ovn der ikke er kendetegnet ved størrelsen, men ved energiteknikken. Det kan desuden nævnes at kun *mikrobølgeovn* er med som opslagsord i den nye Retskrivningsordbog.

Endelig kan det tilføjes at sprognævnene i Norge, Sverige og Finland ligeledes anbefaler den tilsvarende fulde form.

### **Uden mål og med**

*Spørgsmål*: En af mine elever er i et studiehæfte stødt på følgende citat fra litteraturen: »Soldaterne flakkede om uden

mål eller med«. Alle forstår meningen med sætningen; det er ordet *med* der er problematisk. Hvad er det for et ord? Er det det lille ord *med* som i *med tiden*, *med glæde*?

*Svar*: I ordforbindelsen *uden mål eller med* og i den ensbetydende *uden mål og med* er ordet *med* ikke det almindelige forholdsord *med*, men et navneord.

Dette navneord bruges nu – uden for sammensætninger som *øjemed* – kun i netop de to ordforbindelser. Navneordet *med* er et gammelt nordisk ord og betød egentlig 'midtpunkt'.

Navneordet *med* adskilte sig tidligere også i udtalen fra forholdsordet *med*, idet navneordet udtaltes så det enten rimede på *en smed* eller *en ged* (jf. Ordbog over det danske Sprog, bind 13, 1932). Den dobbelttydighed der nu er, har Villy Sørensen spillet på i sin bogtitel *Uden mål – og med* (1973).

### **Radioaktiv**

*Spørgsmål*: Hvor skal hovedtrykket lægges i tillægsordet *radioaktiv* og i navneordet *radioaktivitet*?

*Svar*: Når det gælder tillægsordet *radioaktiv* giver ordbøgerne kun en udtale med hovedtrykket på stavelsen *-ak-*. Denne udtale vil vi anbefale, og det er naturligvis for at undgå forveksling med *radio* i betydningen 'radiofoni'. Af samme grund anbefaler vi at lægge hovedtrykket i det tilsvarende navneord, *radioaktivitet*, på ordets sidste stavelse.

# Sprognævnet flytter

Samtidig med udsendelsen af  
dette nummer af

Nyt fra Sprognævnet flytter  
Dansk Sprognævn ind i  
nye lokaler på Københavns  
Universitet Amager.

Sprognævnets nye adresse er:

Dansk Sprognævn  
Njalsgade 80  
2300 København S

Telefoner:

Oplysning (fra 15.12.1986):  
01 54 60 11 (direkte ledning,  
mandag-fredag 10-14)

Abonnement mv.:  
01 54 22 11 (Københavns  
Universitets omstillingsbord)

# Nyt fra Sprognævnet

1986 · 4/december

---

'Til og med'?	1
Biords-t	2
Spørgsmål til Folketinget	7
Nye ord	9
Spørgsmål og svar	11

---

Næste nummer udkommer i marts 1987.

Nyt fra Sprognævnet udgives af Dansk Sprognævn. Det udkommer 4 gange om året og koster 40 kr. (inkl. moms og forsendelse) for en årgang. Man kan kun tegne abonnement ved at indbetale 40 kr. på Sprognævnets postgirokonto 6 10 17 20.

Hvis bladet skal sendes til en anden adresse end indbetalerens, beder vi om at det fremgår udtrykkeligt af indbetalingen.

Artikler med navn står for den enkelte forfatters regning. Usignerede artikler giver udtryk for Sprognævnets mening.

Eftertryk er tilladt når kilden angives.

ISSN: 0550-7332

Tryk: Bianco Luno A/S, København

*Dansk Sprognævn*  
Postgiro 6 10 17 20